

9. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. В 2 т. / Пер. з англ. М. Базік, У. Гавриків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. – Т. 1. – К. : Основи, 1994. – 554 с.
10. *Огієнко І.* Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. – 2-ге вид., допов. – Вінніпег : Вид. т-ва «Волинь», 1968. – 92 с.
11. *Семчишин М.* Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – АТ «Друга рука»; МП «Фенікс», 1993. – 550 с.

Бежнар А. П. Консолидирующее значение концепта религиозности в контексте историософских исследований Н. Костомарова.

Определяется место и специфика религиозности в украинском национальном характере сквозь призму украинского романтизма. Проанализировано религиозность как основополагающую черту украинского национального характера в творчестве Н.Костомарова. Выяснено, что проявления религиозности украинского народа существенно отличаются от религиозности россиян.

Ключевые слова: религиозность, национальный характер, романтизм, консолидация, народ.

Bezhnar G. P. Henotic meaning of religiosity in context of historiosophical works of M. Kostomarov.

The purpose of this research is to show the role and specific of religiosity in Ukrainian national mentality through the lens of Ukrainian romanticism. Religiosity is analyzed as basic feature of Ukrainian national mentality in artistic heritage of M. Kostomarov. It is found out that religious manifestations of Ukrainians differ significantly from ones of Russians.

Keywords: religion, national character, romanticism, consolidation, people.

Добровольська О. М.

ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ ЕПОХИ

У статті проаналізовано світоглядно-методологічні тенденції дослідження феномену культури в історико-філософському дискурсі. Висвітлено становлення людини в культурі та суспільній історії. Проаналізовано культуру як поле, на якому відбувається взаємодія суб'єкта та об'єкта, віднаходження людиною власної сутності, переборення відчуження та уречевлення.

Ключові слова: культура, людина, суб'єкт, об'єкт, відчуження, свобода, культурна тотальність, діалектика культури.

У культурно-філософських та естетичних розробках таких мислителів як Д. Лукач, Е. Шумахер, Г. Маркузе, Е. Блох велику увагу приділено проблематиці постання людини в культурі та суспільній історії. Культура стає тим полем, на якому відбувається суб'єкт-об'єктна зустріч, віднаходження людиною власної сутності, переборення відчуження та оречевлення.

Г. Маркузе у своїй докторській дисертації пише: «Саме людина в якості історично активної самосвідомості знаходиться в центрі гегелівської філософії» [8, 302]. У Гегеля віднаходимо прагнення досягнути буття як визначальну цілісність суб'єкта та об'єкта. Культурна тотальність припускає виявлення усіх відношень та опосередкованостей історичного буття. Лише у взаємодіях, які беруть окремі факти суспільного життя в якості моментів культурно-історичного розвитку, лише у тотальності можливе пізнання фактів як пізнання дійсності. Це дозволяє підійти до культурної історії як до цілісного процесу реальності, аналізувати кожне явище в його зв'язках та опосередкованостях, визначити його місце в рамках цілісності. У зв'язку з цим Д. Лукач відзначає: «Вирішальне методологічне значення слід надати категорії тотальності. Категорія культурної тотальності – всебічне, визначальне панування цілого над частиною – складає сутність того методу, який має свої засновки ще в естетиці Гегеля» [7, 185].

У культурній історії діяльність людини повинна відійти від оречевленої об'єктивації і стати реальним суб'єктом того, що відбувається, тобто творцем історії, а отже і самої себе. Об'єктивація особистості веде до оречевлення, отоварення усіх функцій людини. У вирішенні гегелівського питання про тотожність суб'єкта та об'єкта класики неомарксизму виходять з того, що об'єкт завжди наскрізь пройнятий суб'єктивністю, людина є «суб'єкт-об'єкт» власного пізнання та культурно-історичного процесу. Це ґрунтується на тезі про те, що людина не просто розвивається в історії і культурі, набуваючи в ній сукупність здібностей, а є творцем історичного процесу. Основою подібної конкретизації культурно-історичної онтології слугує, що «історія – не що інше, як діяльність людини, яка намагається досягти своєї мети» [4, 102].

Отже, висхідним пунктом онтології культури є те, що феномен культури в світі, є одним цілим, єдиним – культурною тотальністю. В якості основи діалектики культури постає взаємодія суб'єкта та об'єкта: «Найбільш суттєві визначення діалектики культури – взаємодія суб'єкта та об'єкта, єдність теорії та практики, історичність» [6, 17]. Основою культурно-історичного процесу є свідомість, людська

суб'єктивність, яка спрямовує розвиток культури й історії до завчасно закладеної в ній мети. Усе це ґрунтується на тому, що розуміння суспільного значення естетичної культури неминуче пов'язане з актуалізацією гегелівської діалектики, гегелівської традиції.

Гегель подає буття культури в якості рівнево диференційованого з точки зору різних ступенів буття суб'єкта в «Феноменології духу» і як різні ступені об'єктивного опредмечування в «Логіці». В гегелівській системі вперше цілком градуйовано культурне буття як логічний предикат; здійснено спробу зрозуміти категорії предикації як форми наявного буття та подати способи буття як такі, що самі себе розвивають і є по-новому визначеними носіями по-новому визначеного змісту.

Цей підхід розподіляє Буття за щаблями: рух для нього є більш дійсним, аніж речі, базис є більш дійсним, ніж надбудова. У межах сфер Буття визначаються ряди культурно-духовної дійсності, наприклад, політика реальніша за право, право реальніше за мистецтво і так далі аж до релігії включно. Ця рефлексія розглядається як властивість лише мислення, як відображення у свідомості людини внутрішньої логіки розвитку предмета. Засобом усунення дихотомії абстракції і рефлексії є метод сходження від абстрактного до конкретного. Оскільки висхідним пунктом дослідження є рух від чуттєвого до конкретного, що створює абстрактне мислення, рух від абстрактного до конкретного водночас творить рефлексивне мислення.

Розглядаючи світ та історію в якості арили взаємодії суб'єкта та об'єкта, Ернст Блох пише, що «довколишній світ і культура є проблемним полем суб'єкта» [5, 343]. Для Блоха є переконливим положення Гегеля, що буття саме по собі є повною невизначеністю, тому є можливим творити з нього будь-яке щось в перспективі руху прагнень та формотворень свідомості. Субстанція, яка є суб'єктом, стає цільовою причиною.

Діалектична історія у Гегеля є основною для ідентичності методу і предмета його феноменології, що є конкретною необхідністю та достовірністю. Це історія суб'єкта, який через свій об'єкт удосконалює себе на більш високих щаблях, у щораз вищих історико-світових формах, поки врешті-решт суб'єкт не відчує усі свої втілення та об'єктивації. Доти, доки він сам не з'явиться у цих втіленнях і не стане пізнаною історією або абсолютним знанням. Тому у Гегеля, як підкреслює Блох, все залежить від того, «що істина сприймається не як субстанція, а більшою мірою як суб'єкт» [4, 68] і, навпаки, суб'єкт є так само не що інше, як «випадаюча» в багатьох зовнішніх та внутрішніх втіленнях субстанція. Тому з необхідністю

взаємопов'язується у сукупності психологічний, логічний, космічний, всесвітньо-історичний розвиток. При всьому цьому історія є тим єдиним середовищем розвитку, органом, за допомогою якого прогресує творення світового змісту як мислячого змісту. Цей історичний розвиток робить конкретним діалектичний прогрес відносин «суб'єкт-об'єкт». Саме через діалектичний саморозвиток, через ідентифікацію апріорного пізнавального процесу з внутрішнім становленням матеріальних предметів дійсно твориться історія. Образи свідомості є світовими образами і, навпаки. «Єдність обох є логос з усім боєм протиріч або заперечення в собі, з якого складається дійсність» [5, 69]. Саморозвиток поняття є у Гегеля саморозвитком світового духу, рухливе пізнання рухливої істини. Світовий рух проривається від першого безпосередньо-ідентичного суб'єкта-об'єкта через його роздвоєння та відчуження до, в кінцевому рахунку, опосередковано-ідентичного суб'єкта-об'єкта. При цьому новітньому досягненні ідентичності суб'єкта і об'єкта, згідно з діалектикою Гегеля, відбувається повне повернення втілень (предметів взагалі) до конституюючого історичний процес суб'єкта. «В конкретному рухливому суб'єкт-об'єктному відношенні людина як питання і світ як відповідь означає: світ як питання і людина як відповідь, тобто людина, що прийшла до себе, разом з опосередкованими нею, зрозумілими, олюдненими необхідністю і свободою» [2, 96]. Саме в заперечливій історичній дії людина утверджує себе як Людину, тобто як прагнуче буття. Історія зупиняється, коли людина більше не діє, не змінює свою природну і соціальну даність боротьбою та працею.

Людство є своєрідною культурною месією світу. Воно творить і здійснює себе. Воно є світовим духом, який вносить у світ новий чинник розвитку – історію. Історія постає рухом Розуму, тобто розуміючим, цілеспрямованим поступом до головної мети – тотального подолання відчуження.

У зв'язку з роллю людства у розвитку культури, виділимо наступні етапи, на котрих мають переборюватися певні різновиди культурного відчуження:

- 1) подолання відчуження між людиною та продуктом її творчості, праці;
- 2) відчуження між людиною і людиною;
- 3) відчуження між людиною і світом;
- 4) тотальне переборення відчуження у світі.

Даний культурний історизм нагадує есхатологію християнства, сутність якого є переборення людиною власного гріхопадіння

(відчуження від Творця, свободи, самої себе та світу), до подолання несправедливості і здійснення соціально активної місії християнським загалом. Принцип віри (християнство) та принцип Надії вибудовують картину подальшого історичного руху людства до істинного буття. Через Друге Пришестя, позбавлення від відчужуючого гріхопадіння (Страшний суд, тотальне духовне очищення) до Царства Божого – християнство. Через мислення Утопії, історичну практику до революційного очищення, від експлуатаційних суспільних відносин і репресивного мислення до подолання відчуження і встановлення Буття істинного гуманізму і свободи – неомарксизм. Як вказує Ернст Блох, «характеристикою світу є «Ще-Не», те, що ще не сталося, не завершено, яке прагне реалізувати власну сутність. «Ще-Не» – це дійсно спалахнувший відкритий світу початок усього що створюється і створене» [4, 360]. Реалізація, розвиток світу відбуваються не самі по собі, а завдяки людині, яка розкриває наявні у світі потенції і здійснює їх у творенні історії.

Важливим чинником у попередній зміні цінностей та мислення людини є фактор Утопії – це духовне творення у надрах старого, ще небуттєвого світу, нового, буттєвого. Це початковий, мислений, історичний прорив у сфері духу, «стрибок» до Буття. На певному етапі цей прорив здійснюється за допомогою «класової свідомості», тобто мислення тієї спільноти людей, яка здатна, не розчиняючись у стагнації існуючого, здійснювати життя згідно з вимогами майбутнього (тобто Буття, історії), підпорядковуючи йому свою діяльність. Тому свідомість цієї спільноти є передовою, історичною, спрямовуючою рух людства, яке вона «тягне» за собою.

В економіко-політичній боротьбі проти несправедливості та експлуатації, духовного жебрацтва, в побудові вільного і солідарного суспільства утопія є складовою мислення пролетаріату – тієї авангардної сили, яка здатна практично і організаційно бути виразником загальнолюдських, а не вузьокласових інтересів. У неомарксизмі під пролетаріатом розуміється сукупність різноманітних соціальних груп, окремих індивідів, діяльність і мислення яких є антирепресивними за своєю суттю, а отже, історичними.

Діалектика культури є засобом здійснення історії і способом мислення історії. Історична культурна діалектика є критично-негативною – вона є негацією, деструкцією, протилежністю до того, що є, допоки воно ще не стало культурно-духовним буттям. Якщо, наприклад, умови в середині якогось цього суспільства анти духовні, анти культурні, несправедливі та нелюдські, то вони не усуваються за допомогою інших реальних можливостей, поки не стане ясно, що ці

інші можливості мають свої корені в межах тієї системи, вони мають бути закладені в ній. У такому випадку ці можливості не тільки реальні, але і становлять також справжній зміст суспільної системи по відношенню до її безпосередньої форми існування. Оскільки вони є дійсністю, яка сама є більш дійсною, ніж існуюча, вони загрожують небезпекою «затьмарення розуму» (Д. Лукач) в усіх сферах людського буття, оскільки є зупинкою історичного поступу. Ірраціоналізм, меркантильна концентрація на певному економічному чи матеріальному стані призводять до розчинення людини у тому чи іншому фетиші, знищують істинне, історичне сприйняття світу, призводячи, за виразом Макса Хоркхаймера, до суспільного і духовного кретинізму [1, 43].

Нікколо Макіавеллі, блискучому політичному письменнику і дослідникові, належить одне з найбільш глибоких суджень, що стосується драматичного наслідку панування тиранії. Він писав, що результатом такого панування є розбещене суспільство. Суспільство людей з розтерзаними душами, звідки крапля за краплею вичавлювались честь та гідність, справедливість та добро. Таке суспільство дуже важко спрямувати до свободи та демократії, оскільки звичаї і мислення у ньому гранично понівечені роками рабської покірності, угодовства, взаємними доносами, примиренням з несправедливістю і нескінченим свавіллям. Особливо концентровано відображаються ці морально-етичні деформації на правлячій верхівці посттиранічної держави. Поряд з іншими визначеннями XX-XXI століття також називають часом панування ідеологій. Ідеологій, які майже завжди розглядали людину в якості засобу до встановлення того чи іншого типу панування – чи то національного, чи то класового, чи то бюрократичного. Будь-якого, але обов'язкового такого, що протистояло б людській свободі, а відтак і справедливості. Ідеологія відучує людину вільно мислити та свідомо приймати рішення. Вона хоче привчити її покійно пристосовуватися до існуючих політичних і економічних умов, сформувати поверхове сприйняття пропагованої дійсності як найкращої та незмінної. Ідеологія прагне перетворити людину на «суспільну сновиду», самозакоханого та всім задоволеного обивателя, байдужого до духовних запитів. Для цього часто використовуються та пропагуються різноманітні егоїстичні та ниці інтереси, що дозволяють будь-кому без особливих зусиль відчутти власну велич. Не випадково Гітлер наголошував, що найкраще вести пропаганду серед «суспільних сновид» – морально втомлених, розумово спустошених, духовно «сонних» людей. Панівна ідеологія – будь-якого гатунку – завжди прагне до знищення самосвідомості

особистості, нав'язуючи фальшиві цінності на індивідуальному та суспільному рівні і в самій своїй суті протистоїть істині, добру та культурі. «Панування спирається в значній мірі на реальний апарат влади, а ідеологія створює цементуючий фактор руйнівної суспільної будівлі, який не можна недооцінювати» [9, 51].

Водночас християнство та культура протистоять безмежному егоїстичному самоствердженню індивідуальності. Християнський персоналізм та гуманізм культури не розглядають особистість як щось ізольоване та самодостатнє. Християнство розуміє свободу як звільнення – постійний процес, в якому особистість усвідомлює себе вільною перед Богом не наодинці, а в солідарній спільності з іншими людьми. Ідея культури виходить з того, що людина історично змінюється і такі її риси як жорстокість, жадібність, зло не закладені в ній на початку. Вони виникли й утвердилися у результаті тисячолітніх відносин насилля та гноблення, віроломства та лицемірства. Зі знищенням цих відносин повинні поступово зникнути й породжені ними пороки. Християнство у зв'язку з цим закликає до переборення людиною власного гріхопадіння, що виступає як прагнення людини до безмежного панування над навколишнім світом, над собі подібними, що врешті-решт призвело до віддалення від Творця, до ситуації, коли навколишнє стало противником, а іноді, навіть й ворогом. Про це ж промовляє й культура, вказуючи на ситуацію відчуження людини від інших людей, світу, продуктів власної діяльності і, що найголовніше, – від власної сутності. Тому поряд зі свободою обов'язково є присутньою цінність солідарності, яка розглядає людей рівними в праві на життя та свободу, водночас звертаючись до принципу відповідальності кожного за свободу іншого, що у свою чергу передбачає аналогічну підтримку прав і свобод конкретної особистості з боку інших членів суспільства. Вільний розвиток кожного є можливим за умови свободи іншого.

Християнство вперше в історії встановлює рівність людей – як дітей Божих і, водночас, як особистостей, неповторних та унікальних носіїв свободи та образу Божого в собі. Кожен у своїй унікальності врятований благодаттю та жертвою Христа. Християнство проголошує це у своєму вченні про соборність, яка полягає у поєднанні свободи та єдності людей на основі їхньої загальної суспільно-духовної комунікації та любові й повазі до спільних моральних цінностей. Через свободу особистостей, їхніх справедливих взаємин утверджується добровільний, заснований на добрі і взаємній повазі духовний та політико-економічний союз всіх людських істот: «Окрема людина

лише тоді може стати вільною, коли вільною є і спів-людина, тобто коли суспільство, в якому вона існує, є солідарним» [11, 40].

Християнство поєднується з ідеєю культурного розвитку і в тому, що включає у свій ціннісний ряд і соціальну сферу. Обстоюючи гідність людини, культура та християнство не можуть бути байдужими до соціальної несправедливості. Згідно з християнським віровченням, християнин повинен брати участь у створенні нового, гідного людини світу. Християнська надія на звільнення починає реалізовуватися тут, на землі, вона передбачає активну діяльність у світі. Християнство є етикою любові, причому етикою, яка має соціальний характер, бо вона спрямована на радикальне оновлення життя. Надія, яка породжена вірою в пришестя Царства Божого, є великою силою морального відновлення суспільства і його звільнення. Християнство виробляє у людині почуття впевненості, наповнює життя смыслом. К'єркегор відмітив, що віруюча людина навечно дістає імунітет проти відчаю: «Теологія є надією на те, що несправедливість, яка характерна для світу, не залишиться навечно, що несправедливість не може бути останнім словом» [9, 61].

Християнство не відкидає добра, навіть якщо воно походить від людей нерелігійних, але заперечує насилля, диктат, ненависть, хоча б вони й прикривалися ім'ям Христовим. Християнство революціонує суспільство в якості моральної революції, духовно його оновлюючи. Як ідея звільнення, воно універсальне, загальнолюдське, таке, що визнає рівність усіх людей між собою. Його історична місія полягає в переборенні класових, расових, етнічних та інших суперечностей. Бо людська сутність – наднаціональна і вже в цьому є протилежністю будь-яким тоталітарним зазіханням. Культура, як і християнство, є ідею та практикою повного та безумовного звільнення людини: «Я ніщо, але я повинен стати всім» [9, 426]. Як і християнство, вона має загальнолюдський характер, виступаючи ідеєю переборення усіх ворожих людині та свободі творчого розвитку форм соціальної організації. Існує суто людська солідарність, яка являє собою не просто солідарність певного класу чи нації, але те вічне, що поєднує один з одним усіх людей [12, 59].

Тому культура – це свого роду й свобода, яка ґрунтується на повазі до внутрішнього світу та прав особистості досягається в солідарних відносинах людей між собою на основі справедливості, в основі якої покладена рівна повага та підтримка гідності усіх людей.

Стосовно переборення тоталітарних тенденцій у людському мисленні та суспільних відносинах заслуговує особливої поваги досвід розділення влади в європейській історії на політичну і духовну,

носіями якої були, з одного боку, держава та з іншого – церква, що мало особливе значення в моральному та правовому аспектах. Боротьба та взаємодія між світськими та духовними центрами влади і почалася, і завершилася тим, що поряд з «царством Кесаря» в житті суспільства відстояло себе «Царство Боже» – царина духу. Духовна влада – сфера етики та моралі зуміла відстояти свою незалежність від зазіхань політичної влади та ідеології. Завдяки цьому в європейській моделі розвитку суспільства, не дивлячись на тимчасові поразки, вдалося уникнути диктату як тоталітаризму, так і теократії. Саме розділення світського (як політичного) та релігійного (як духовного) центрів влади обумовили в значній мірі формування в Європі громадянського суспільства. Адже в ситуації відсутності у суспільстві загального духовного контролю з боку держави, а політичного з боку релігії є можливим вільний правовий розвиток особистості як громадянина.

Людство, створюючи сферу Розуму, постає, за гегелівською термінологією, світовим духом, що творить історію, існує у ній і виключно у ній. Історія, у цьому випадку – це розумне творення та творчість, тобто праця, або цілеспрямована творча діяльність, у якій людина самовиражається і саморозвивається, стає особистістю і постає саме як людина. Неомарксизм виходить з того, що людина – це перш за все потенція і історичний обов'язок кожної людської істоти. Стати людиною означає стати творцем, стати історичним фактором. Таким чином, людина через історію здійснює перехід світу від Небуття до Буття, розкриваючи власні і світові потенції, гармонізуючи усе в світі. Через працю (як практику, творчість) людина постає в історії, через комунікацію – здійснює зв'язок між людиною і людиною, тобто робить творчість суспільною, солідарною, спільною справою – «справою всіх і кожного», за висловом Гегеля. Соціалізм є діяльністю по створенню соціально справедливого суспільства, у якому постають умови для неексплуатаційних і неантагоністичних відносин передусім у сфері суспільного буття (економіка і політика).

Система культури і відповідний їй тип суспільного розвитку спираються на те, що виживання і розвиток як окремої людини, так і людства є цілковито пов'язаними з мисленням та діями кожного. Постає необхідність усвідомлення залежності соціального, історичного, природного світу від індивідуальної та загальнолюдської відповідальності. Культура за своєю суттю стверджує онтологічну відповідальність як окремої людини, так і людства перед буттям. Людина, яка прагне існувати вільно в справедливому, солідарному суспільстві, повинна усвідомити особисту відповідальність і

залежність історичного, природного, соціального світу від її повсякденних дій та їх наслідків. Культурний розвиток суспільства означає передусім нерозривність і взаємопов'язаність усіх явищ соціуму у сучасності та майбутньому від будь-яких різновидів актів комунікації, які здійснює людина. І тому саме на людину, як свідому історичну сутність, покладена онтологічна відповідальність за те, яким буття є і яким воно може бути. Міжлюдська культурна солідарність має стати першою сходинкою до досягнення солідарності з усім буттєвим оточенням.

Людина у процесі свого життя має можливість творчо сформувати або ж знівелювати себе і саме тому ми ні на кого, окрім нас самих, не зможемо перекласти тягар відповідальності за власну діяльність, здобутки чи невдачі. Інший вихід – це втеча від свободи, але людина, яка обмінює свободу відповідальності на безпеку безвідповідальності, не достойна ні свободи, ні безпеки. Люди самі перешкоджають становленню свободи та справедливості, знову і знову відтворюючи репресивне суспільство і його мораль передусім у власній свідомості та стилі мислення. Справжня свобода стає реальністю лише тоді, коли її провідниками й носіями є вільні люди, звільненні від потреб та інтересів гноблення.

Культура стає реальністю тоді, коли він утверджується у свідомості людей. Саме це є головним актом культурної революції (як зміни не тільки економічних та політичних відносин, а, перш за все, всезагального духовного розвитку), що по своїй суті є еволюцією поступового прилучення людей до системи духовних цінностей, яка зможе сформувати нові відносини між людьми. «До того часу, поки свобода не стала реальністю, саме розум людини є опозицією, запереченням по відношенню до репресивної, відчуженої, нелюдської дійсності», – відзначає Герберт Маркузе [3, 369]. Устрій суспільства має формувати умови для всебічної реалізації розвитку особистості.

Цей культурний і моральний ідеал має своїм джерелом органічно інтегровані як світський, так і релігійний гуманізм. Подібне відношення до людини підтверджує цінність міжособистісної комунікації та взаєморозуміння, тобто тих засад, які закладають підвалини суспільної свободи та солідарності, що протистоять тоталітаризму та авторитарності як деформації суспільства та патології особистості. У кінцевому рахунку феномен культури, як основного підґрунтя розвитку творчості, прав та свободи особистості, підтверджені загальнолюдськими цінностями, набули статусу не лише морального ідеалу, а й реальності, яка сприяє утвердженню свободи та солідарності у прагненні кожного до щастя, добробуту.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. *Адорно Т.* Диалектика просвещения / Т. Адорно, М. Хоркхаймер. – М., СПб. : Медиум, Ювента, 1997. – 312 с.
2. *Блох Э.* Тюбингенское введение в философию. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1997. – 400 с.
3. *Маркузе Г.* Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества. – К.-М., 1994. – 368 с.
4. *Bloch E.* Das Prinzip Hoffnung. Bd I. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1993. – 1085 s.
5. *Bloch E.* Erbschaft dieser Zeit. – Fr.a.m. : Suhrkamp, 2001. – 415 s.
6. *Lukács G.* Geschichte und Klassenbewußtsein. Studien über marxistische Dialektik. – Neuwied / Berlin : Luchterhand, 1988. – 342 s.
7. *Lukács G.* Zur Ontologie des gesellschaftlichen Seins. Die ontologischen Grundprinzipien (auf Einbanddeckel : Ontologie). – Darmstadt/Neuwied : Luchterhand, 1972. – 194 s.
8. *Marcuse H.* Hegels Ontologie und die Grundlegung einer Theorie der Geschichtlichkeit. Habilitationsschrift. – Frankfurt.a.M. : EA Frankfurt, Klostermann, 1932 (S.Auflage, 1968). – 368 s.
9. *Marcuse H.* Kultur und Gesellschaft. – Frankfurt a.M. : Suhrkamp Verlag, 1970. – 183 s.
10. *Schumacher E. F.* A Guide for the Perplexed. – New York : Harper Perennial; Worn Condition edition, 1978. – 160 p.
11. *Schumacher E. F.* Small is beautiful: a study of economics as if people. – London : Vintage, 1993. – 259 p.
12. *Schumacher E. F.* This I Believe, and Other Essays. – Hartland : Resurgence Books, an imprint of Green Books; Revised edition, 1998. – 224 p.

Добровольская О. Н. Феномен культуры в историко-философском дискурсе эпохи.

В статье анализируются мировоззренческие и методологические тенденции исследования феномена культуры в историко-философском дискурсе. Рассмотрено возникновение человека в культуре и общественной истории. Проанализирована культура как поле, на котором происходит взаимодействие субъекта и объекта, нахождение человеком собственной сущности, преодоление отчуждения и овеществления.

Ключевые слова: культура, человек, субъект, объект, отчуждение, свобода, культурная тотальность, диалектика культуры.

Dobrovolska O. Phenomenon of Culture in Historical and Philosophical Discourse of the Epoch.

The article analyzes ideological and methodological research trends of the phenomenon of culture in historical and philosophical discourse. It highlights

the rise of human in culture and social history. Author analyzes the culture as a field where the interaction between subject and object is taking place, as well as finding a human's own nature and overcoming the alienation and objectification.

Keywords: culture, human, subject, object, alienation, freedom, cultural totality, dialectics of culture.

Юхимик Ю. В.

АСОЦІАТИВНА ОСНОВА ХУДОЖНЬОГО ТВОРЕННЯ

У статті розглянуто специфіку художньої асоціативності – важливої естетико-психологічної засади художньої творчості, що полягає у формуванні, збереженні та актуалізації різноманітних психічних та смислових зв'язків. Проаналізовано роль асоціативності у формуванні та ефективному функціонуванні художньо-психологічної установки митця, його пам'яті, уяви, фантазії.

Ключові слова: асоціативність, художня творчість, художньо-психологічна установка, уява, фантазія.

У філософсько-естетичній літературі творча діяльність людини, художня зокрема, традиційно і цілком виважено трактується як процес утвердження людини у світі, як спосіб передачі специфічної соціально значущої інформації, закодованої у певній системі художньо-виразових засобів певного мистецького виду. Творчість виявляється відображенням духовної суті особистості, її інтелекту, комбінаторно-асоціативних властивостей, почуттів, уявлень, фантазій тощо. У свою чергу, розум, фантазія, асоціативність, емоційність, що у підсумку творять неповторну індивідуальність митця, багато у чому залежать від духовно-культурної специфіки доби, рівня пізнавально-наукового, емоційного, морального, художнього розвитку соціуму. Від якісного рівня цього розвитку напряду залежить характер результатів творчої діяльності і – глибше – сама якість та ефективність функціонування мистецтва як надзвичайно важливого типу соціально-комунікативної системи. Адже саме, а можливо, і виключно, мистецтво здатне найповніше передати сучасникам та далеким нащадкам особливу соціально-художню інформацію про стан духовного розвитку окремої особистості та цілої, більшої чи меншої, людської спільноти у певний момент існування людства. Сучасні намагання постмодерністської переінтерпретації сутності мистецтва, специфіки художнього творення